

Costantino Marmo

**Simon of Tournai's *Institutiones in sacram paginam*.
An Edition of His Introduction about Signification in Theological Discourse**

This article is an appendix to my contribution to the acts of the XI Symposium on Medieval Logic and Semantics, held in San Marino in May 1994. The volume that collects them was published by Brepols (Turnhout) in 1997. I present here a partial edition of Simon of Tournai's *Institutiones in sacram paginam*, based on six complete manuscripts and a fragment preserved in the guard leaf of one of them.

Here follows the list of mss. with their abbreviations (references to descriptions of the mss. may be found in the article mentioned above):

- B = Burgo de Osma, Cabildo, 147, ff. 1ra-2va
- L = London, British Museum, Royal 9 E XII, ff. 11ra-va
- O = Oxford, Merton College, 132, ff. 105ra-106ra
- P₁ = ms. Paris, BN Lat. 14486, ff. 1ra-2vb
- P₂ = ms. Paris, Bibl. de l'Arsenal, 519, ff. 1ra-2ra
- P₃ = ms. Paris, BN Lat. 3114, ff. 1ra-3rb
- P_{3b} = ms. Paris, BN Lat. 3114 (guard leaf).

In general, each of them offers a quite understandable text, except for P₁ which often gives individual readings and misses important portions of the text (homoioteleuton). I tried to reconstruct a good text, i.e. a correct and consistent one. The portion of the collated text, however, is too short to allow any conclusion about the relationships between the witnesses, or between them and the autograph. All I can say is that the seven witnesses can be grouped into three sets, according to their affinities:

1. L O: they give together what I consider the best text;
2. B P₃ P_{3b}: they offer a good text, but sometimes contain scribal corrections or interpolations;
3. P₁ P₂: P₂ gives a text which is generally better than P₁.

The titles of the subdivisions of the texts represent a serious problem. They might have been written by Simon himself, since

- a. they appear with progressive numbering in L O,
- b. they are (sometimes) embedded in the text (and not added in the margins) of L O, and
- c. some of them are given also in the text of P₁ and P₂.

In my opinion, however, they weren't in the body of the text as it was written by Simon, since

- i. they are completely missing in mss. B P₃ P_{3b},
- ii. they are too many, and subdivide the text into too short portions (see for example § 4.2.2),
- iii. in the mss. where they appear (either in the text or in the margins) they are often misplaced (see §§ 3.5.1-2),
- iv. at least in one case, their description of the content almost coincides with the text (§ 3.5).

If these rubrics were in the body of the text written by Simon of Tournai, traces of them would have been left in all the mss. But this is not the case. Their function seems to be that of helping the reader browse through the text, rather than of dividing the text according to its content. Finally, the fact that only some of them occur in the body of the text of four witnesses rather suggests that someone (maybe Simon himself or a scribe, but at a very early stage of the tradition) added them as marginal rubrics, and that in the transmission of the text they partially moved into its body.

I record only the significant variants, omitting in particular the individual readings of P_1 and all the orthographic variants. I normalize punctuation and add paragraph divisions and numbering, but do not normalize the orthography. In the apparatus of the sources I indicate only the explicit references to authors and texts given by Simon. Implicit quotations and debts to other authors are dealt with in the above-mentioned article.

*Institutiones Symonis Tornacensis in sacram paginam*¹
Institutio prima de sermone theologico²

1. Sicut in orthographia^a legitur 'd' littera media est inter 'th' aspiratum et 't' lene, et 'o' ponitur pro 'u', unde ubi³ Greci dicunt 'theos', nos dicimus 'deus'. 'Logos' interpretatur sermo, unde 'theologia' quasi deologia, id est sermo de deo uel de diuinis. Prius de sermone qui est de deo uel de diuinis prosequamur; secundo de deo uel de diuinis de quibus est sermo.⁴

2.1. Sermo autem⁵ duplex est. Duplex est enim⁶ significatio: una⁷ uocum⁸ ad rem, de qua dicit Aristotiles^b "uoces sunt note passionum que sunt in anima", ut hoc nomen 'homo' significat hominem, et 'Symon' Symonem, et est uox proprie sermo que instituta est ad significandum.⁹

2.2. Est et alia significatio rei ad rem, quando res significatur alia re, unde Apostolus in epistola ad Galatas: "Habraham duos filios habuit: unum de ancilla et unum de libera".^c "Hii autem sunt duo testamenta",^d id est significant. Vulgo etiam significat circulus vinum uenale. Res ergo,¹⁰ quia significat ad instar sermonis, 'sermo'¹¹ potest dici, set¹² improprie.¹³

3.1. Primum genus significandi uariatur tripliciter. Primo, cum uox significat quod nec est nec esse uidetur, ut 'angues trahere currum Medee per aera'.¹⁴ Ex quo genere significandi intelligentia surgit que dicitur 'fabula', a 'for, faris', et 'olon' quod est totum, quia totum est in fatu, id est in uerbis, nichil¹⁵ in rebus. Vnde Tullius: "fabula est in qua nec uere, nec ueri similes res continentur".^e

3.2. Secundo, quando uox significat quod non est, set esse uidetur, ut tragedie et comedie¹⁶ uel alie probabiles narrationes. Ex quo genere significandi surgit intelligentia que dicitur /P₃ 1rb/ 'argumentum', eo quod sui probabilitate nos astringat

¹ Institutiones... paginam] *om.* B L P₁ P_{3b}; Incipiunt Sententie magistri Symonis Tornacensis P₂; Summa magistri Symonis P₃

² Institutio... theologico] *om.* B P₁ P₂ P₃ P_{3b}; .i. cap. prime institutionis: De interpretatione huius nominis theologia *add. in mg.* L O; De interpretatione huius nominis theologia *add.* P₁ P₂

³ ubi] *om.* P₃ P_{3b}

⁴ sermo] .ii. De diuisione sermonis *add. in mg.* L; .ii. De diuisione sermonis .iii. quid sit vocis significatio *add. in mg.* O; De diuisione sermonis et quid sit vocis significatio *add.* P₁ P₂

⁵ autem] *om.* P₁ P₂

⁶ enim] autem P₁ P₂

⁷ una] uidelicet P₃ P_{3b}

⁸ uocum] uocis P₁ P_{3b}

⁹ significandum] .iiii. Quid sit rei significatio *add. in mg.* L O; Quid sit rei significatio *add.* P₁ P₂

¹⁰ ergo] quoque O

¹¹ sermo] signum P₁

¹² set] *om.* P₂ P₃ P_{3b}

¹³ improprie] .v. Trimembris diuisio uocalis significationis *add. in mg.* L O; Trimembris diuisio uocalis significationis *add.* P₁ P₂

¹⁴ aera] .vi. Quid sit fabula *add. in mg.* L O

¹⁵ nichil] et nichil P₁ P₂; non B P₃ P_{3b}

¹⁶ tragedie et comedie] comedie (*add. s.l.* O), tragedie O P₁

ad fidem rei, licet ficte, ut illud “sororem falso creditam uiolat Pamphilus”. Vnde Tullius: “argumentum est res ficta, que tamen fieri potest”.^{1 f}

3.3. Primum genus, id est fabulam,² et eius intelligentiam³ excludit sacra pagina. Fabulosa enim reprobatur.⁴ Secundum genus admittit et eius intelligentiam, scilicet argumentum, mutato nomine: ipsum enim dicit⁵ ‘parabolam’, /P₂ 1rb/ a ‘para’ quod est iuxta et ‘olon’ quod est totum, quia totum est iuxta rem gestam, ut illud Euangelii “Exiit qui seminat seminare semen suum”,⁶ siue enim⁷ ita sit⁷ siue non, ita tamen potuit⁸ esse.⁹

3.4. Tertio, uox quod est /P₁ 1rb/ et esse uidetur significat,¹⁰ ut ‘Symonem Tornacensem scribere hanc paginam’. Ex quo genere significandi surgit intelligentia que dicitur ‘historia’, quasi res gesta ab ‘historion’ grece quod est ‘gesticulatio’ latine, uel quasi res uisa a ‘theorin’ quod est uidere.¹¹

3.5. Vox autem significat rem dupliciter: uel ex sensu quem faciunt uerba, ut ‘Symonem scribit’,¹² uel ex sensu ex¹³ quo fiunt uerba, ut ‘diligentia Symonis scribit’.¹⁴

3.5.1. Cum uero sumuntur uerba ex sensu quem faciunt dicitur locutio ‘analogica’,¹⁵ id est rectus sermo, ab ‘ana’ quod est rectus,¹⁶ et ‘logos’ quod est sermo.¹⁷

3.5.2. Cum autem uerba sumuntur¹⁸ ex sensu ex¹⁹ quo fiunt, locutio dicitur ‘methonomica’,²⁰ id est transumptiua nominum, id est uerborum, a ‘metha’ quod est trans et ‘noma’ quod est nomen. /O 105rb/ Vt cum dicitur ‘diligentia Symonis scribit’, ‘scribere’ enim transumitur a Symone, cuius est,²¹ ad diligentiam,²² ex qua est. Symon enim scribit, non diligentia; set diligentia est scribendi /B 1rb/ causa. Dicitur ergo²³ Symon proprie,²⁴ /P₃ 1va/ set diligentia improprie scribere.

¹ Pamphilus] .vii. Quid argumentum *add. in mg.* L O; Quid sit argumentum *add.* P₂

² id est fabulam] est fabula B P₃ P_{3b}

³ et eius intelligentiam] cuius intelligentiam B P₃ P_{3b}; *om.* O P₁ P₂

⁴ reprobatur] .viii. De exclusionem fabule et receptionem argumenti *add. in mg.* L O

⁵ ipsum enim dicit] ipsius in P₁ P₂

⁶ siue enim] id est siue P₂

⁷ sit] *om.* B

⁸ ita tamen potuit] *lac. 11 litt.* B

⁹ esse] .ix. Quid sit historia *add. in mg.* L O

¹⁰ quod est... significat] significat (*om.* P₁) quod est et (non *add.* P₃) esse uidetur L P₁ P₃

¹¹ uel quasi... uidere] *om.* P₁ P₂, .x. Secundum(?) bimebris diuisio uocalis significationis in eam quam faciunt uerba et eam ex qua fiunt uerba *add. in mg.* L O

¹² scribit] scribere B P₁

¹³ ex] *om.* P₃ P_{3b}

¹⁴ uel ex sensu... scribit] *add. in mg.* O

¹⁵ analogica] *semper* anagogica B L P_{3b}; .xi. Quid sit analogica (anagogica L) locutio *add. in mg.* L O

¹⁶ rectus] rectum L O

¹⁷ Cum... sermo] *om.* P₁

¹⁸ autem uerba sumuntur] uero sumuntur uerba P₁ P₃ P_{3b}

¹⁹ ex] *om.* B

²⁰ methonomica] .xii. Quid methonomica *add. in mg.* O

²¹ est] proprium(?) *add.* L

²² ad diligentiam] *add. in mg.* O

²³ ergo] enim P₁ P₂ P_{3b}

²⁴ proprie] scribere *add.* P₁ P₃ P_{3b}

3.5.3. Hec autem duplex locutio, analogica et methonomica, potest fieri in fabulis, argumentis et historiis. Vnde fabula quedam est analogica,¹ ut ‘angues trahere currum Medee² per aera’; quedam methonomica, ut ‘prudencia Medee agit³ angues per aera’. Quoddam argumentum analogicum, ut illud⁴ ‘sororem falso creditam⁵ uiolat Panphilus’; quoddam metonymicum, ut illud ‘dolus Panphili sororem deceptit’.⁶ Quedam historia analogica, ut ‘Symon scribit’; quedam methonomica, ut ‘diligentia Symonis scribit’.⁷

3.6. In sacra pagina admittitur utraque historia, ut hec “In principio creauit deus celum et terram. Terra autem erat⁸ inanis et uacua”.⁹ Historia analogica concipitur si uerba ex sensu quem faciunt intelliguntur, ut nomine ‘celi’ celum, nomine ‘terre’ terra. Historia methonomica est ut in libro Regumⁱ dicitur: “Carduus agri uenit ad cedros libani”, id est humilis¹⁰ ad sublimes. Nomen ‘cardui’, id est uilis herbe, transmutatur ad significandum humilem et abiectam personam; nomen ‘cedri’, alte arboris, ad significandum sublimem, /P₂ 1va/ non allegorice,¹¹ set metaphorice ob¹² similitudinem quam habet uilis herba ad humilem, et alta arbor ad sublimem personam. Non enim ipsa herba et ipsa arbor, set earum¹³ nomina ob¹⁴ dictam similitudinem significant personas. Est igitur historia ex significatione uocum uel¹⁵ propria uel transumptiua.¹⁶

4. Est aliud significandi genus, ut dictum est, rei ad rem ut, nullo loquente,¹⁷ circulus significat unum /P₃ 1vb/ uenale, et serpens in palo, et botrus in ligno Christum in cruce. /P₁ 1va/ Quandoque¹⁸ autem ubi res re significatur concurrunt due simul significationes, quandoque /L 11rb/ una sola occurrit,¹⁹ ut si dicas²⁰ uel uideam Dauid superare Goliath: pro David et per Dauid concipio Christum; pro Golia et per Goliath diabolum. Ipse enim Dauid significat²¹ Christum michi uidenti et est una significatio michi uidenti Dauid superare Goliath, que est rei ad rem. Michi autem audienti te

¹ analogica] anagogica B L P₁ P₃ P_{3b}

² Medee] om. P₁ P₂

³ agit] trahit P₃ P_{3b}

⁴ illud] illud dolus add. et exp. P₁; om. P₂

⁵ creditam] om. B

⁶ deceptit] decipit B P₃ P_{3b}

⁷ scribit] .xiii. De receptione utriusque historie, analogice et methonomice add. in mg. O

⁸ erat] est P_{3b}

⁹ Hic terminatur P_{3b}

¹⁰ humilis] om. P₁ P₂

¹¹ allegorice] uel methonomice O

¹² ob] per O P₂

¹³ earum] eorum P₃

¹⁴ ob] ad O

¹⁵ uel] om. P₂

¹⁶ transumptiua] .xiii. De significatione rei ad rem add. L O (.xiii. om.) P₁ P₂

¹⁷ loquente] ut add. B P₁

¹⁸ Quandoque] Sic P₁

¹⁹ occurrit] concurrat L

²⁰ dicas] dicam P₁ P₂

²¹ significat] om. B P₃

dicere 'David superare Goliath'¹ duplex est significatio: uocis ad rem, id est nominis ad Dauid; secunda, rei ad rem, id est Dauid ad Christum.²

4.1. Res autem sumitur pro re multipliciter: pro inanimato, pro persona, pro loco, pro tempore, pro numero, pro facto.

4.1.1. Pro inanimato³ aliud concipitur, ut cum uidetur nix alba, uel sermo fit⁴ de ea, intelligitur resurrectionis gloria. Iuxta illud Gregorii super illud Euangelii:⁵ "uestimentum eius erat sicut nix. In candore – inquit – niuis intelligitur⁶ gloria resurrectionis".⁶

4.1.1.1. Ecce pro re inanimata sumitur res alia. Et hec intelligentia que⁷ surgit ex hac rei ad rem significatione, cum una res concipitur pro alia dicitur 'allegoria', ab 'alleon' quod est alienum et 'gorie' quod est subiectum; quia cum uidetur unum subiectum,⁸ concipitur aliud, /O 105va/ uel cum fit⁹ sermo de uno intelligitur fieri sermo de alio.¹⁰

4.1.1.2. Quod¹¹ una res /B 1va/ aliam significat¹² rem¹³ causa est similitudo rei ad rem ex proprietate¹⁴ significantis et significate rei.¹⁵ Nix enim, quia candida,¹⁶ assimilatur resurrectioni, quia gloriosa. Nomine uero proprietatis intelligimus qualitatem uel quantitatem uel quamlibet aliam proprietatem que /P₃ 2ra/ potest esse causa ut pro re una sumatur alia.¹⁷

4.1.2. Pro una persona concipitur aliud,¹⁸ ut pro Dauid Christus, pluribus de causis. Ex nominis interpretatione, ut quia Dauid interpretatur manu fortis uel aspectu desiderabilis, pro Dauid concipitur Christus qui est /P₂ 1vb/ manu fortis,¹⁹ quia non manu armata, set cruci clauis affixa uicit diabolus, et aspectu desiderabilis, in quem desiderant angeli conspiciere.²⁰ Ex proprietate persone qua alii assimilatur, pro una persona sumitur aliud²¹ dupliciter: intrinseca, ut pro Dauid, quia humilis in deferendo Sauli, intelligitur humilis²² Christus quia humiliavit se usque ad mortem crucis; et extrinseca, ut²³ per pulcritudinem Rachelis intelligitur ecclesie pulcritudo; unde pro Rachele sumitur ecclesia. Ex habitu persone pro persona²⁴ sumitur alia, ut per pueros

¹ que est... Goliath] *om.* P₁ P₂ L

² Christum] .xv. Diuisio realis significationis *add. in mg.* L O; De diuisione (deriuatione P₁) realis significationis *add.* P₁ P₂

³ pro persona... Pro inanimato] *add. in mg. a.m.* B

⁴ fit] sit L

⁵ intelligitur] est O P₂ P₃

⁶ resurrectionis] .xvi. Quid sit allegoria et unde dicatur *add. in mg.* L O

⁷ que] etiam P₁ P₂

⁸ quia cum uidetur unum subiectum] *om.* P₁ P₂ P₃

⁹ fit] sit L

¹⁰ alio] .xvii. De significatione per inanimatum *add. in mg.* L O; De significatione per inanimatum P₁ P₂

¹¹ Quod] Et quod P₃; autem *add.* L O

¹² significat] significet P₃

¹³ rem] *om.* B P₃

¹⁴ proprietate] proprietatibus B P₃

¹⁵ rei] *om.* P₂ P₃

¹⁶ candida] est *add.* L

¹⁷ alia] .xviii. De significatione per personam *add.* L O (.xviii. *om.*) P₁ P₂

¹⁸ aliud] alia B P₁ P₂

¹⁹ uel aspectu... manu fortis] *om.* P₁

²⁰ conspiciere] aspicere L

²¹ aliud] alia P₁ P₂ P₃

²² humilis] *om.* P₁ P₂

²³ ut] *om.* O P₁ P₂

²⁴ persona] qua B P₃

sternentes uestimenta sua in uia significantur apostoli¹ qui uestimenta, id est corpora sua, in uia huius mundi strauerunt, id est martiris exposuerunt.²

4.1.3. Pro loco concipitur aliud³ dupliciter: pro loco substantia, pro⁴ /P₁ 1vb/ loco ubi. Pro loco substantia: uel a nominis eius interpretatione, ut per Ierusalem, que interpretatur uisio pacis, concipitur regnum eterne beatitudinis; uel ex loci proprietate, ut per terrestres paradisi amenitatem intelligimus eterne uite iocunditatem.⁵ A loco ubi, ut per hoc quod discipuli Christi de prioratu contendebant in uia significatur⁶ quod terrena potestas que est in hac breui uita mobilis est et transitoria.⁷

4.1.4. Pro tempore concipitur aliud dupliciter:⁸ pro tempore quantitate,⁹ uel pro tempore quando.¹⁰ Pro tempore quantitate:¹¹ a nominis /P₃ 2rb/ interpretatione, ut sabbatum quia interpretatur requies, per sabbatum intelligitur¹² requies animarum,¹³ uel a¹⁴ temporis qualitate, ut per estum diei significatur labor huius seculi. Pro tempore quando sumitur /B 1vb/ aliud ut ibi "media nocte surgebam ad confitendum tibi",^k id est in aduersitate, ut Iob in aduersitate confessus est Domini dicens: "Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est".¹⁵

4.1.5.1. Pro numero concipitur aliud¹⁶ uel pro numeri summa,¹⁷ ut per .xii. significantur .xii. apostoli; uel pro summa quam faciunt numeri qui ab unitate surgunt usque ad illum numerum de quo mentio fit, ut quindenarius significat ecclesiam, quia omnes numeri ab uno usque ad xv. reddunt hanc summam c.xx. et tot fuerunt /P₂ 2ra/ discipuli in cenaculo quando spiritus sanctus missus est eis,¹⁸ ex quibus constabat¹⁹ primitiua ecclesia.²⁰

4.1.5.2. Pro numero sumitur aliud non solum ratione summe, set etiam partium aggregatiuarum, ut .xv. significat uetus et nouum testamentum, quia .vii. uetus: ueteres enim patres celebrabant septi/O 105vb/mum diem, septimum mensem, septimum annum et septimum annum septime decadis. Octo uero significat²¹ nouum testamentum: moderni enim celebrant octauum diem, quo Dominus resurrexit, et octauas sanctorum.²² Ratione etiam partium multiplicatiuarum pro numero concipitur aliud, ut pro duodenario intelligitur opera carnis et spiritus. Excrescit enim duodenarius

¹ apostoli] sancti P₁ P₂

² exposuerunt] .xix. De significatione per locum add. L O (.xix. om.) P₁ P₂

³ aliud] alius P₁ P₂

⁴ pro] uel pro L, uel P₃

⁵ iocunditatem] amenitatem L

⁶ significatur] designatur P₂

⁷ transitoria] .xx. De significatione per tempus L O (.xx. om.) P₁ P₂

⁸ dupliciter] uel add. B P₃

⁹ quantitate] qualitate P₁ P₂

¹⁰ quando] qualitate P₃

¹¹ quantitate] qualitate P₁ P₂

¹² intelligitur] interpretatur O

¹³ animarum] sanctorum P₃

¹⁴ uel a] pro P₃

¹⁵ Dominus... factum est] .xxi. De significatione per numerum add. O (om. .xxi.) P₁ P₂

¹⁶ aliud] alius P₁ P₂

¹⁷ summa] quam faciunt numeri. Pro numeri summa add. P₂

¹⁸ eis] om. P₃

¹⁹ constabat] constat O P₁ P₂ P₃

²⁰ ecclesia] om. B L

²¹ significat] significant P₃; signum P₁

²² et octauas sanctorum] om. P₂

ex quaternario et ternario in se ductis.¹ Quaternarius uero ad corpus, quia constat ex .iiii.^a elementis, pertinet; ternarius uero ad spiritum, quia eius /P₃ 2va/ sunt tres potentie. Item, .xxv. significat legem imperfectam, quia excrescit ex quinario in se ducto; qui² quinarus est imperfectus.

4.1.5.3. Pro numero quoque aliud /P₁ 2ra/ sumitur ratione loci quem habet³ in compoto manuali. Singulis enim iuncturis et summatibus digitorum leue manus assignatis numerorum digitis et articulis ab unitate usque ad centenarium, centenarius transit ad⁴ dextram, ideo significat uitam eternam.

4.1.5.4. Pro numero quoque aliud sumitur⁵ ratione sui generis, quia est⁶ perfectus uel diminutus uel habundans,⁷ ut senarius quia est perfectus significat perfectionem.⁸ /L 11va/

4.1.6. Pro facto aliud concipitur, uel aliud quod fit⁹ uel quod fieri deberet,¹⁰ siue fiat siue non. Quod fiet,¹¹ ut per illud quod Moyses fecit, cum serpentem /B 2ra/ eneam in palo erexit, significabatur¹² quod erat futurum Christum in patibulo crucis leuandum. Cum dictis modis prout¹³ una res concipitur¹⁴ pro alia, is¹⁵ conceptus uel intelligentia dicitur 'allegoria'. Quandoque¹⁶ uero pro facto concipitur aliud non quod fiet, set quod fieri deberet,¹⁷ ut per illud factum Domini quod manus et pedes habuit affixos cruci, linguam tamen solutam, quia in cruce locutus est, significatur¹⁸ non quod a nobis fiat, set quod fieri debeat, scilicet quod¹⁹ manus arcere debemus ab illicitis operibus et pedes ab illicitis²⁰ gressibus; tamen lingua debet²¹ Domino semper²² confiteri. Vnde Apostolus: "Verbum domini non est alligatum in me",²³ /P₂ 2rb/

4.1.7. Intelligentia que surgit ex dicto modo concipiendi et²⁴ ex facto alterius quid facere debeamus dicitur tropologia, a 'tropo' quod est conuersio et 'logos' /P₃ 2vb/ quod est sermo, quia sermonem de alio ad nostram conuertimus instructionem.²⁵ Quod

¹ in se ductis] *om.* P₂ P₃

² qui] *om.* P₁ P₂

³ habet] habent O P₂

⁴ ad] in P₁ P₂

⁵ sumitur] concipitur L

⁶ est] cum P₃

⁷ habundans] sit *add.* P₃

⁸ perfectionem] .xxii. De significatione per factum et eius diuisionem *add.* O (.xxii. *om.*) P₁ P₂

⁹ aliud quod fiet] alius uel qui fiet B; aliud quod fit L; aliud P₁ P₂

¹⁰ deberet] debeat B

¹¹ Quod fiet] qui fiet B; quod fit L; *om.* P₁ P₂ P₃

¹² erexit, significabatur] *lac.* 18 *litt.* B; significabatur] significabat O P₁ P₂

¹³ prout] *om.* B P₁ P₂ P₃

¹⁴ concipitur] concipitur P₁ P₂ P₃

¹⁵ is] hic B P₃; *lac.* 3 *litt.* P₁

¹⁶ Quandoque] quando P₃

¹⁷ deberet] debeat B P₃

¹⁸ significatur] significauit B

¹⁹ quod] quia B O

²⁰ operibus et pedes ab illicitis] *om.* B

²¹ debet] *om.* L O

²² semper] *om.* B P₂ P₃

²³ in me] *om.* P₁ P₂; .xxiii. Quid sit tropologia et unde dicatur *add.* in *mg.* O; De tropologia et unde dicatur *add.* P₁ P₂

²⁴ et] *om.* B L P₃

²⁵ instructionem] eruditionem P₁

autem comeda uocat argumentum, theologus parabolam; quod rethor permutationem, theologus allegoriam; quod poeta apologum, theologus tropologiam.¹

4.2.1. Est et aliud genus significandi rei ad rem quando² res non concipitur pro re, set ex ea uel in ea intelligitur.³ In ea ut in homine animal. Ex ea ut si nomines uel uideas album, intelligitur nigrum; non quia nigrum sumatur pro albo, set intelligitur ex albo: contrariorum enim eadem est disciplina.⁴ Cum autem res in re intelligitur, dupliciter fit primo⁴ quando in inferioribus intelliguntur superiora, quia de eis sunt, ut in speciebus genera, ut in homine /P₁ 2vb/ animal, uel in aliquibus sua adiuncta, ut in speciebus propria, ut in⁵ homine risibilis. Quando⁶ uero res intelligitur ex re,⁷ hoc fit bipertito:⁸ ratione oppositionis uel consecutionis. Oppositionis,⁹ ut ex contrariis contraria¹⁰ (ut ex albo nigrum), ex habitu priuatio (ut ex uisu cecitas), ex relatiuo relatiuum (ut ex patre filius) et de /O 106ra/ ceteris oppositis idem iudicium. Ratione consecutionis dupliciter: uel quando ex antecedenti intelligitur consequens, uel quando ex consequenti intelligitur antecedens. Ex antecedenti consequens, ut¹¹ cum prius mensa ponitur¹² comestio se/B 2rb/qui significatur. Ex consequenti antecedens ut cum mensa tollitur comestio transacta significatur. Ex antecedenti autem consequens,¹³ et ex¹⁴ consequenti antecedens intelligitur dupliciter: ueri similis, ut in dictis¹⁵ exemplis, uel necessario, /P₃ 3ra/ ut ex hoc antecedenti 'sol tendit ad occasum' intelligitur consequi necessario 'quia sol occidet'; et ex hoc consequenti 'aliqua peperit' intelligitur antecessisse necessario 'quia cum uiro concubuit'.¹⁶

4.2.2. Quando res intelligitur in re, /P₂ 2va/ ut animal in homine, hec intelligentia dicitur 'subintellectus' uel 'innuitio';¹⁷ quando¹⁸ intelligitur ex¹⁹ re ratione oppositionis, ut ex²⁰ dextra²¹ sinistra, dicitur 'commemoratio': cum enim sermo fit de dextra, simul ad memoriam reuocatur sinistra.²² Quando uero ratione consecutionis ueri similis res intelligitur ex re, ut positione mense comestio futura uel depositione preterita,²³ hec intelligentia²⁴ dicitur 'opinio' uel 'presumptio' uel 'coniectura'.²⁵

¹ tropologiam] .xxiii. De generalibus modis significandi rem per rem in omni facultate *add.* L O (.xxiii. *om.*) P₁ P₂

² quando] cum P₁ P₂
³ intelligitur] intelligi O

⁴ primo] primum O P₂ P₃

⁵ homine animal... ut in] *om. et add. in mg.* O

⁶ Quando] Quandoque P₁ P₂

⁷ et] *add.* B P₁ P₂ P₃

⁸ bipertito] bipertita P₁

⁹ uel consecutionis. Oppositionis] *om. et add. in mg.* O

¹⁰ contraria] *om.* P₁ P₂ P₃

¹¹ ut] *om.* L O

¹² ponitur] posita P₁ P₂ P₃

¹³ uel quando ex consequenti... autem consequens] *om.* P₁

¹⁴ ex] *om.* B P₃

¹⁵ in dictis] inductis B P₃; uel *add.* P₁

¹⁶ concubuit] .xxv. Quid sit subintellectus uel innuitio *add. in mg.* L O; Quid sit intellectus uel innuitio. Quid sit commemoratio *add.* P₁ P₂

¹⁷ innuitio] .xxvi. Quid sit commemoratio *add. in mg.* L O

¹⁸ quando] res *add.* P₁ P₂

¹⁹ ex] in P₁ P₂

²⁰ ex] *add. in mg.* L

²¹ dextra] intelligitur *add.* P₃

²² sinistra] .xxvii. Que intelligentia sit opinio uel presumptio uel coniectura *add. in mg.* LO

²³ uel depositione preterita] *om.* L

Quando uero ratione consecutionis necessarie, ut sol occasurus intelligitur quia tendit ad occasum uel aliqua cum uiro concubuisse¹ quia peperit, hec intelligentia dicitur 'scientia'. Habent autem locum hec in secularibus disciplinis, in quibus dictis modis, uel in re uel ex re, aliqua intelliguntur;² dum tamen utrumque sit temporale, tam quod intelligitur quam in³ quo intelligitur.⁴

4.2.3. Est autem aliud genus intelligendi rem ex re: eternum ex temporali, ut ex creaturis intelligitur creator, ut ait Apostolus in epistola ad Romanos:⁵ "per ea que facta sunt inuisibilia Dei conspiciuntur", et per tres angelos qui apparuerunt Abrahe in ualle Mambre intellexit tres eternas personas.⁶ /P₃ 3rb/

4.2.4. Hec autem intelligentia, cum ex creatis increatum,⁷ ex temporalibus intelligitur eternum, dicitur 'anagoge', ab 'ana' quod est 'sursum' et 'goge'⁸ quod est 'ductio', eo quod mens preconceptis creatis inferioribus /P₁ 2va/ sursum erigatur⁹ ad inuestigandum superiorem creatorem. Hoc genere, ex consequenti intelligitur antecedens; neque enim ex antecedenti aliquo intelligi posset, quia⁹ omnia antecedit. Nichil enim superius supremo.¹⁰

4.2.5 Hec autem in/B 2va/telligentia anagoge, cum¹¹ historia, allegoria,¹² tropologia, sacre pagine accommoda est. Vnde Augustinus super Genesim:¹³ "Quatuor sunt regule scripture sacre: historia que res gestas loquitur, allegoria¹³ in qua aliud intelligitur, tropologia, id est¹⁴ moralis locutio in qua de moribus tractatur ordinandis, anagoge, id¹⁵ est spiritualis intellectus, per quem de summis et celestibus tractaturi ad superiora ducimur".

²⁴ intelligentia] ratione consecutionis *add.* P₃

²⁵ coniectura] .xxviii. Que intelligentia sit scientia *add. in mg.* LO; Que intelligentia sit scientia *add.* P₁ P₂

¹ concubuisse] concubuit P₁ P₂ P₃

² intelliguntur] intelligantur L P₁ P₂ P₃

³ in] *om.* P₁ P₂ P₃

⁴ intelligitur] .xxix. De significatione eterni per temporale *add.* LO; Que intelligentia sit scientia P₁ P₂; De anagogia P₃

⁵ personas] .xxx. Quid sit et unde dicatur anagoge *add. in mg.* L

⁶ increatum] creatum P₃

⁷ quod est sursum et goge] *om. et add. in mg.* P₃

⁸ erigatur] erigitur P₁ P₂

⁹ quia] quod B P₃

¹⁰ supremo] .xxx. Quid sit et unde dicatur anagoge *add. in mg.* O

¹¹ cum] scilicet O

¹² allegoria] cum *add.* P₁ P₂ P₃

¹³ allegoria] id est similitudo *add. in mg.* P₃

¹⁴ id est] *om.* P₁ P₂

¹⁵ id] *om.* P₁ P₂

Sources

- ^a Prisc., *Inst.* 1.26.
- ^b Arist., *De int.* 1 16a3-4.
- ^c *Ad Gal.* 4.22.
- ^d *Ad Gal.* 4.24.
- ^e *De inv.* 1.19
- ^f *Ibid.*
- ^g *Lc.* 8.55.
- ^h *Gen.* 1.1-2.
- ⁱ *4 Reg.* 14.9.
- ^j *Mt.* 28.3.
- ^k *Ps.* 118.62.
- ^l *Iob* 1.21.
- ^m *2 Tim.* 2.9.
- ⁿ Arist., *Top.* I.14 105b5-6.
- ^o *Rom.* 1.20.
- ^p Guibertus de Novigento, *Liber quo ordine sermo fieri debeat*, ed. R.B.C. Huygens, Turnhout, Brepols 1993, CC, CM 127, p. 53 (= PL 156, coll. 25D-26A).